

TÜRK DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE ÜNLÜLERİN SINIFLANDIRILMASINA YÖNELİK ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa Altun

Sakarya Üniversitesi

maltun@sakarya.edu.tr

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, akademik dil bilgisi ile eğitsel dil bilgisi arasındaki ilişki Türkiye Türkçesindeki ünlülerin sınıflandırması bağlamında değerlendirilerek akademik çalışmalarda güncel verilerin eğitsel dil bilgisine ne ölçüde yansıtıldığı sorgulanmıştır.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Kaynakları

Bu araştırmada, Türkiye Türkçesindeki ünlü sınıflandırmalarının akademik ve eğitsel kaynaklardaki durumu betimleme yöntemi kullanılarak ortaya konulmuştur.

Araştırmada 14 akademik kaynak taranmıştır: Aksan (2003), Banguoğlu (1986), Çoşkun (2008), Demircan (1996), Demirezen (1986), Deny (1941), Eker (2002), Ergin (1985), Gencan (1966), IPA (1999), Johanson-Csato (1998), Kılıç (2003), Koç (1996), Kononov (1956), Özsoy (2006) ve Topbaş (2005).

Eğitsel kaynaklar olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın İnternet'te yayınladığı Açık Öğretim Lisesi ders materyali ile Türk Dil Kurumu'nun yine İnternet ortamındaki "Yazım Kılavuzu" değerlendirilmiştir. Seçim yaparken bu kaynakların diğer eğitsel dil bilgisi kaynaklarına temel kaynak oluşturduğu göz önüne alınmıştır. Ayrıca üniversitelerdeki zorunlu Türk Dili derslerindeki durumu göstermek bakımından Selçuk Üniversitesi'nin İnternet'te yayınlanan Türk Dili ders notları eklenmiştir.

3. Ünlülerin Akademik Kaynaklardaki Durumu

	Düzler «bi'araf».		Yuvarlaklar.	
	Alçaklar.	Yüksekler.	Alçaklar.	Yüksekler.
Önler.	e	i	ö	ü
Aıtlar.	a	ı	o	u

Çizelge 1.
Deny'ye Göre
Türkçenin
Ünlüleri (Deny,
1941:37)

По участию губ		Негубные		Губные	
По степени раствора рта		широкие	узкие	широкие	узкие
По положению языка в горизонтальной плоскости	передние	e	i	ö	ü
	задние	a	ı	o	u
По длительности	долгие	â	î		û
	краткие	a, e	i, ı	ö, o	ü, u

Türkçe Çevirisi:

Dudaklara göre		Dudaksız olmayan		Dudaksız	
Ağız açıklığına göre		Geniş	Dar	Geniş	Dar
Dilin durumuna göre	Ön	e	i	ö	ü
	Art	a	ı	o	u
Süresi	Uzun	â	î		û
	Kısa	a,e	ı,i	ö,ü	u,ü

Çizelge 2. Kononov'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Kononov, 1956:22)

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
	Kalın	a	ı	o
İnce	e	i	ö	ü

Çizelge 2. Gencan'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Gencan, 1966:30)

MUHARREM ERGİN'İN ÜNLÜ SINIFLANDIRMASI					
		Dudakların Durumuna Göre			
		Düz		Yuvarlak	
Teşekkül Noktalara Göre	Art (Kalın)	a	ı	o	u
	Ön (İnce)	e	i	ö	ü
		Geniş	Dar	Geniş	Dar
Açıklık Kapalılık Derecelerine Göre					

Muharrem Ergin (1985), *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 16. Baskı adlı eserin 40-41. sayfalarından yararlanılarak ünlü tablosu hazırlanmıştır.

	düz		yuvarlak	
	geniş	dar	geniş	dar
kalın	a	ı	o	u
ince	e	i	ö	ü

Çizelge 3. Ergin'e Göre Türkçenin Ünlüleri (Ergin, 1985:40-41)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 4. Banguoğlu'na Göre Türkçenin Ünlüleri (Banguoğlu, 1986:35)

	back		front	
high	ɪ	u	i	ü
low	a	o	e	ö
	unrounded	rounded	unrounded	rounded

Çizelge 5. Demirezen'e Göre Türkçenin Ünlüleri (Demirezen, 1986:10)

		Dilin Durumuna Göre			
		Ön Ünlüler		Art Ünlüler	
Ağız Açıklığına Göre		kapalı (dar)	açık (geniş)	kapalı (dar)	açık (geniş)
Dudakların Durumuna Göre	düz	i	e	ı	a
	yuvarlak	ü	ö	u	o

Table 11.1 Short vowels (in Turcological notation)

	Front		Back	
	unrounded	rounded	unrounded	rounded
high	i	ü	ɪ	u
low	e	ö	a	o

Çizelge 6. Koç'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Koç, 1996:479)

Çizelge 7. Johanson ve Csato'ya Göre Türkçenin Ünlüleri (Johanson-Csato, 1998:2003)

	Düz			Yuvarlak	
	Geniş ya da Yarı Açık	Orta	Dar	Geniş ya da Yarı Açık	Dar
Ön	e		i	ö	ü
Art		a	ı	o	u

Çizelge 8. Demircan'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Demircan, 1996:40-41)'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

<p>Front Central Back</p> <p>Close i — y — i — u</p> <p>Close-mid e — ø — o</p> <p>Open-mid ε — œ — ɔ</p> <p>Open a — ɑ</p>	<table border="1"> <tr> <td colspan="4">art</td> <td colspan="4">ön</td> </tr> <tr> <td colspan="2">düz</td> <td colspan="2">yuvarlak</td> <td colspan="2">düz</td> <td colspan="2">yuvarlak</td> </tr> <tr> <td>geniş</td> <td>dar</td> <td>geniş</td> <td>dar</td> <td>geniş</td> <td>dar</td> <td>geniş</td> <td>dar</td> </tr> <tr> <td>a</td> <td>ı</td> <td>o</td> <td>u</td> <td>e</td> <td>i</td> <td>ö</td> <td>ü</td> </tr> <tr> <td colspan="4"></td> <td colspan="4" style="text-align: center;">é</td> </tr> </table>	art				ön				düz		yuvarlak		düz		yuvarlak		geniş	dar	geniş	dar	geniş	dar	geniş	dar	a	ı	o	u	e	i	ö	ü					é			
art				ön																																					
düz		yuvarlak		düz		yuvarlak																																			
geniş	dar	geniş	dar	geniş	dar	geniş	dar																																		
a	ı	o	u	e	i	ö	ü																																		
				é																																					
Çizelge 9. IPA'ya Göre Ünlüler (IPA, 1999)	Çizelge 10. Eker'e Göre Türkçenin Ünlüleri (Eker, 2002:193)																																								

		Dilin Durumuna Göre			
		Ön Ünlüler		Art Ünlüler	
Ağız Açıklığına Göre		kapalı (dar)	açık (geniş)	kapalı (dar)	açık (geniş)
Dudakların Durumuna Göre	düz	i	e	ı	a
	yuvarlak	ü	ö	u	o

Çizelge 11. Aksan'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Aksan, 2003:26)

	Düz			Yuvarlak		
	Açık	Açık-Orta	Kapalı	Açık	Açık-Orta	Kapalı
Arka	a	-	ı	-	o	u
Ön	-	e	i	-	ö	ü

Çizelge 12. Kılıç'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Kılıç, 2003:9)'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

<table border="1"> <tr> <td></td> <td colspan="2">Ön</td> <td colspan="2">Arka</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Yuv</td> <td>Düz</td> <td>Yuv</td> <td>Düz</td> </tr> <tr> <td>Kapalı</td> <td>y</td> <td>i</td> <td>u</td> <td>u</td> </tr> <tr> <td>Açık</td> <td>æ</td> <td>ε</td> <td>o</td> <td>a/Λ</td> </tr> </table>		Ön		Arka			Yuv	Düz	Yuv	Düz	Kapalı	y	i	u	u	Açık	æ	ε	o	a/Λ	<p>Yatay Düzey</p> <p>Ön Ara Arka düz yuv düz yuv düz yuv</p> <table border="1"> <tr> <td>Üst</td> <td>i y</td> <td></td> <td>u u</td> </tr> <tr> <td>Orta</td> <td>e 0 ε æ</td> <td></td> <td>o</td> </tr> <tr> <td>Alt</td> <td></td> <td></td> <td>a</td> </tr> </table>	Üst	i y		u u	Orta	e 0 ε æ		o	Alt			a
	Ön		Arka																														
	Yuv	Düz	Yuv	Düz																													
Kapalı	y	i	u	u																													
Açık	æ	ε	o	a/Λ																													
Üst	i y		u u																														
Orta	e 0 ε æ		o																														
Alt			a																														
<p>Çizelge 13. Topbaş'a Göre Ünlüler (Topbaş, 2005:86)</p>	<p>Çizelge 14. Özsoy'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Özsoy, 2006:9)</p>																																

	ön	orta	arka
	düz yuvarlak	düz	düz yuvarlak
kapalı	i(:)	ü(:)	u(:)
kapalı-yarı kapalı			û
yarı kapalı		ı(:)	
yarı açık	e(:)	ö(:)	o(:)
açık	â(:)		a(:)

(:) işareti ünlülerin hem uzun, hem de kısa söylenebildiğini ifade etmektedir.

Çizelge 15. Çoşkun'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Çoşkun, 2008:136)

Çizelgelere bakıldığında Türkiye Türkçesinin ünlüleri olarak 8 ünlünün öne çıktığı görülür. Ancak bu sınıflandırmaların çoğu, Anadolu ağızlarında yer alan kapalı e sesini dikkate almamışlardır. Bu sesin ölçünlü Türkçede normal e sesine dönüştüğünden hareketle böyle bir yol izlendiği düşünülebilir. Yine uzun ünlüler de sadece Kononov (1956) ve Çoşkun (2008) tarafından çizelgelerde özellikle yer almıştır.

Kılıç (2003) ve Çoşkun (2008)'un sınıflandırmaları, deneysel ve istatistiksel verilerle birlikte gösterilmesi bakımından farklılık gösterir. Çizelgelerde Gencan (1966) ve Ergin (1985) hem sınıflandırma hem de terimler açısından benzerlik göstermektedir.

Banguoğlu (1986) ve Eker (2002)'de kapalı e sesi ayrıca çizelgeye eklenmiştir. Demirezen (1986), Deny (1941), Koç

(1996), Johanson-Csato (1998), Aksan (2003) ve Topbaş (2005) terim farklılığına rağmen benzer bir sınıflandırmaya sahiptir.

Demircan (1996), IPA (1999), Kılıç (2003), Özsoy (2006) ve Çoşkun (2008)'da diğerlerinden farklı olarak e, o ve ö ünlüleri klâsik terimlerle ifade edilirse, geniş ve dar arasında yarı açık, açık-orta ya da orta olarak nitelendirilmiştir. (Çoşkun,2008)'de ı ünlüsü yarı kapalı ünlü olarak nitelendirilmiştir. Demircan (1996)'da a ünlüsü geniş ve dar arasında orta ünlü olarak değerlendirilmiştir.

4. Ünlülerin Eğitsel Kaynaklardaki Durumu

					Ünlü Sesler				
		Düz		Yuvarlak		Düz Ünlüler		Yuvarlak Ünlüler	
		Geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş Ünlüler	Dar Ünlüler	Geniş Ünlüler	Dar Ünlüler
Kalın		a	ı	o	u	a	ı	o	u
İnce		e	i	ö	ü	e	i	ö	ü

Çizelge 15. Koç'a Göre Türkçenin Ünlüleri (Koç, 2007:35)

Çizelge 16. Milli Eğitim Bakanlığı (2010)'na Göre Türkçenin Ünlüleri

					Ünlüleri bir tabloda şöyle gösterebiliriz:				
		Düz		Yuvarlak		Düz		Yuvarlak	
		Geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Art (kalın)		A	I	O	U	A	I	O	U
Ön (ince)		E	İ	Ö	Ü	E	İ	Ö	Ü

Bu tabloya göre ünlülerin özelliklerini kolayca söyleyebiliriz:

a : Art, düz, geniştir. o : Art, yuvarlak, geniştir.
ı : Art, düz, dardır. ö : Ön, yuvarlak, geniştir.
e : Ön, düz, geniştir. u : Art, yuvarlak, dardır.
i : Ön, düz, dardır. ü : Ön, yuvarlak, dardır.

Çizelge 17. Türk Dil Kurumu (2010)'na Göre Türkçenin Ünlüleri

Çizelge 18. Selçuk Üniversitesi (2010)'ne Göre Türkçenin Ünlüleri

Çizelgelerde, hem sınıflandırma hem de kullanılan terimler açısından eğitsel kaynakların Gencan (1966) ve Ergin (1985) ile benzer olduğu görülmektedir. Bu, Gencan ve Ergin ekollerinin

hâlâ belirgin biçimde eğitsel kaynaklarda etkili olduğunu göstermektedir.

5. Değerlendirme

Kaynaklar üzerinde yapılan bu taramalardan hareketle şu eleştiriler ve öneriler yapılabilir:

1. Araştırma sonucunda Türkiye Türkçesinin ünlülerinin sınıflandırması bağlamında eğitsel kaynaklarda akademik dil bilgisi kaynaklarından Gencan (1966) ve Ergin (1985)'in belirgin bir biçimde diğerlerine tercih edildiği görülmektedir. Ancak burada bir ekolün devamlılığından çok tartışılması gereken bu sınıflandırmalardan hangisinin daha deneysel olduğunun belirlenmesidir. Açıktır ki, ses bilgisi alanı, dilin deneysel araştırmalara en uygun alanlarından biridir. Bu sebeple deneysel araştırma sonuçlarının hem akademik hem de eğitsel düzeyde dikkate alınması uygun olacaktır.
2. Türk dil bilgisi öğretiminde öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı ve Türk Dil Kurumu ses bilgisi alanındaki deneysel çalışma sonuçlarını dikkate alarak eğitici-öğretici materyallerini güncellemelidir.
3. Kılıç (2003) ve Coşkun (2008)'un deneysel araştırma sonuçlarını da dikkate alarak Türkçenin temel ünlüleri aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi hem akademik hem de eğitsel kaynaklarda gösterilmelidir.

	düz			yuvarlak		
	açık	açık-orta	kapalı-orta	kapalı	açık-orta	kapalı
arka	a		ı		o	u
ön		e		i	ö	ü

4. Bu temel ünlülerin dışında kalan özellikle Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce gibi diller yoluyla Türkçeye giren “ödünçleme kelimelerdeki” ünlüler de “kâr-kar, hâlâ-hala” ve benzeri telaffuz farklılıklarını öğrencilerin anlayabilmesi için ayrı bir başlıkla ve örneklendirilerek eğitsel kaynaklarda yer almalıdır.
5. Yazarının vefatı dolayısıyla güncellenme imkânı olmayan ancak eğitsel kaynak olarak kullanılması düşünülen eserler, yukarıda verilen bilgiler ışığında eleştiri süzgecinden geçirilerek öğrencilerle paylaşılmalı, tartışma ortamı yaratılmalıdır.

6. Türk Dil Kurumu, Tübitak ve diğler araştırma kurumları Türkçenin ses bilgisel yapısının deneysel açıdan daha derinlemesine incelenmesini teşvik etmeli, bu konuda araştırmalar yapılmasını desteklemelidir.

Kaynakça

- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileri ile Dilbilim)*. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı
- Çoşkun, V. (2008). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: IQ Yayınları.
- Demircan, Ö. (1996). *Türkçenin Seseşizimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Demirezen, M. (1986). *Phonemics and Phonology: Theory Through Analysis*. Ankara.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri, (Osmanlı Lehçesi)*. Çeviren: Ali Ulvi Elöve, İstanbul.
- Eker, S. (2002). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (1985). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gencan, T. N. (1966). *Dilbilgisi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- International Phonetic Association (1999). *Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge University Press.
- Johanson, L. – Cstato, E. (1998). *The Turkic Languages*. Taylor and Francis.
- Kılıç, M. A. (2003). “Türkiye Türkçesi’ndeki Ünlülerin Sesbilgisel Özellikleri”. *Studies in Turkish Linguistics*. İstanbul: Boğaziçi University Press, s.3-18.
- Koç, H. (2007). *Açıköğretim Okulları- Dil ve Antam 1 Ders Notu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul.
- Kononov, A. N. (1956). *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka*. Moskva-Leningrad:Akademiya NAUK SSSR Institut Vostokovedeniya. (Tıpkıbasım (2001). İstanbul: Multilingual)
- Milli Eğitim Bakanlığı (2010). *Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü İnternet Radyo ve Televizyonu Ağ Sayfası Ortaöğretim Dil ve Anlatım 9 Ders Videosu*.
<http://internettv.meb.gov.tr/dersler.asp?NO2=401&NO=25&KOD=2>
(e.t. 28 Haziran 2010).
- Özsoy, S. (2006). *Türkçenin Yapısı-I (Sesbilim)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Selçuk Üniversitesi (2010). *Türk Dili Ders Notları Ağ Sayfası*.
http://farabi.selcuk.edu.tr/suzep/turk_dili/konular_1_donem.html#KX1
(e.t. 20 Haziran 2010).
- Topbaş, S. S. (2005). *Dil ve Kavram Gelişimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2010). *Ses ve Ses Uyumları Ağ Sayfası*.
<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB5F76DFD28A9FB08> (e.t. 28 Haziran 2010).